

לנדוברג, שדה וקורנוואסר : מימין תמונתו של יצחק לנדוברג, האתלט, ברוסיה לפני עלייתו, למעלה יצחק שדה, מפקד הפלמ"ח והרמטכ"ל, משמאל יצחק קורנוואסר, שם המחתרת של שדה שגידל זקן ב־29 ביוני.

השתלט הטקס. טקס של כבוד — בגבעת ברנר דיבר הרמטכ"ל, ראש הממשלה וממלא מקום הנשיא סתמו את הגולל. תותחים ירו, החיילים הצדיעו ורק ילד אחד התעלף. היה זה בנו של צבי ספקטור, מפקד סירת ה־23 שנעלמה בשליחות סודית במלחמת סוריה. אחרי סיום הטקס הצבאי חזרה רשות הדיבור לפלמ"ח. ליד דגלי הגדודים המורכבים התפרץ השיר שהרטיט פעם את הלבבות. הרמטכ"ל, שעזב את המקום קודם לכן, שיגר אחר כך איגרת מיוחדת לישראל גלילי, הביע את צערו על אי־ההבנה. ליד הקבר נשכחו, לרגע, כל הסכסוכים שליוו את חייו הסוערים של האיש.

כי בקבר זה לא נקבר רק אדם. כאן נקבר סמל. כשהתרום שיר הפלמ"ח והודה בשפלת פלשת, נסתם הגולל על תקופה של דברי ימי ישׁ — ראל — תקופה שיצחק שדה היה התגלמותה האישית המושלמת בי יותר.

„הפטיש השובר זכוכית“. שלמותו של יצחק שדה לא ניתנה לו כמתנת־אל. הוא רכש אותה בני עוריים רבי־יסורים. הוא אהב לצטט פסוק: אותו פטיש השובר את הזכוכית מחשל את הברזל. הפטיש בחייו של יצחק שדה היה גורל משפחתי.

עובדה מוזרה, אך רבת־משמעות, היא שהאדם — שהשפיע יותר מכל אחר על עיצוב דמות האדם העברי החדש בארץ היה בעצמו יליד גיטו אופייני, ילד הזוש באחת הסימטות האפלות ביותר של חרשה, מפואת ולבוש קפוטת. אמו, בת אחת מגרו־לי הרבנים, שגאה את אביו ועובה אותו. יצחק נשאר תחילה עם האב עד שהלה נשבר מבדידותו, עבר אחר כך לבית האב החורג. אופייני לו שהשנתיים האפלות בניגוד. בהם ניסה להתאבד, לא עוררו בו אחר־כך כל מרידות, ושיכול היה לתאר באהבה את בני הגיטו, כולל הרב האדמוני שהרג במכותיו את תלמיד חדרו.

בבית אביו החורג, בעיר רוסלובל, התמוגה היהדות המסורתית של ה־זקנים עם רוחם המהפכנית של הצעירים, שכולם נסחפו בזרם המחתרת הסוציאליסטית. אחריה של מאסר אחים, חיפושים של זינדרמים וספורים על אכזריות הקוזקים היו מנת לחמו של הנער, שהתפתח לעלם בריא, בעל כושר אתלטי, השש אל תגרות רחוב ומלחמת שכוונות. יצחק לנדוברג היה מנהיג טבעי, והוא שמח על תפקיד זה. מלחמה בעול, התקוממות נגד המשטר, הפרת מרות הסותרת את המצפון הפכו אצלו דברים מובנים מאליהם, דברים המחייבים למעשים, התקשרו בלבו עם גישה אנושית עמוקה, פרי סבל הילדות.

מכה או עונש מוות. במלחמת העולם הראשונה ישבו יהודי רוסיה בבית, הגיעו לכל

עוד נשוב, נשוב אחים־לנשק, הזקן רק יתן פקודה...

הזקן קיבל את המיפקד.

הם עברו על פניו, בטור איטי בלתי פוסק, 60 איש לדקה, נהג אגד שנרתיק הכסף על שכמו. עקרת־בית כשבידה סל קניות מלא. פקידים שנשאו תיסי עור. יהודים דתיים חבושי כיפות. ילד בן שש, ללא הורים, שהוביל בידו ילד בו ארבע. נכי מלחמה על רגליהם המלאכותיות. עולים חדשים מעיראק, אב שנשא על כתפיו את תינוקו, למען יראה ויזכור. כל העם הגדול, על כל שכבותיו ומעמדותיו.

איש לא אמר להם לבוא. לא היתה פקודה ממשלתית! אולם הם לא היו חופשיים. הם הוכרחו להופיע. אלא שהכרח בא מבפנים.

כי במוחו פקד הזקן כאשר פקד כל ימי חייו: עליידי יצירת הכרח פנימי, חובה שאינה כפויה מבחוץ ושא־יאפשר להשתמש ממנה, כאשר היא שוכנת בנפשו של המחויב.

ריח הורשת ארונים. אותה פקודה, שנדמה לפני שלוש שנים, נשמעה שוב כשהודיע הרדיו בשעה 11 לפני חצות שיצחק שדה איננו עוד. פיקודיו וחניכיו, שהיו קרובים לעיר, אצו לבית־החולים בילינסון, פתח־הקודה. הם מצאו שגופתו הוכי נסה למקרה, כשהפתק הנושא את השם מודבק אליה, כאל גופת כל אדם אחר. הם הוציאו את הגופה, עטפו אותה בסדינים לבנים, הציבו משמר כבוד. בחצות קרא סגן הרמטכ"ל, מרדכי מקלף, לישיבה של קצינים, שקבעה את השתתפות הצבא בט־קס ההלוויה של האלוף.

בבוקר הובאה הגופה לבית הועד הפועל בתל־אביב, לאולם שנשא את הכתובת המוזרה „טויל ותורו“. כמו ככל המבצעים שהזקן היה קשור אליהם, פעלה גם כאן הא־מפרוביז ציה של אנשים שהבינו את המטרה. בנות הציזבורון קנו בושם, ריססו

את הגולל שהפיץ ריח עדין של חורשת אורנים. מא־ישם הופיעו דגל לאומי, דגל אדום של סניף מפ"ם ודגל הפלמ"ח, שכיסו את הארון הגס, שעמד על חביות קרח.

ואו הופיע העם בלי טקס, ומבלי להצטופף באסיפה כהמון, אלא איש לבדו, כעשרים אלף איש עברו על פני הגופה משך ארבע שעות. העיפו מבט של פרידה מבלי להעצר. היה זה מעמד שהלם את רוחו של הזקן יותר מכל טקס צבאי.

לעומת הרגש הגולמי שריחף באולם בשעת ההתיחדות ההמונית, היתה ההלוויה מלאכותית יותר. הופיעו אנשים שרצו להיראות, וכאשר עברה ההלוויה, ליד בית הבימה, לידי הצבא,

תמונה היסטורית : יגאל אלון, יצחק שדה ומשה דיין ביום העלייה לחניתה. התמונה נשלחה לשדה על־ידי דיין לפני שנה, עם הכתובת: „ליצחק — תמונה מן הימים בהם היינו צעירים ומשכנעים, הרובה היה רזובה והחיים היו חיים... בחיבה ובהוקרה, משה, 22.7.51.“ שדה שמר על התמונה במיוחד.

השבוי : שדה בשיחה עם מפקד מבצר עיראק סוויזאן, מייד אחר הכניעה. מימין: יגאל אלון, ירוחם כהן ובנאי, קצין המבצעים של לחי"ש ששירת בחטיבת שדה.

האלוף : יצחק שדה ויגאל אלון סוקרים את משוריני שדה הנערכים להתקפה בפעולת עשר מכות, היתה זאת נקודת השיא הצבאית של הזקן וחניכו שהיה חביב עליו ביותר.